

РЕЦЕНЗИЯ

**от доц. д-р Михаил Иванов Груев – СУ „Св. Климент Охридски“/
Държавна агенция „Архиви“, хабилиран в Професионално
направление 2.2. – История и археология (История на България) на
дисертационния труд за присъждане на образователната и научна степен
„Доктор“ на Милен Руженов Журналов на тема: „Политическо
представителство на българите мюсюлмани след 2005 г.“**

Милен Журналов е докторант на самостоятелна подготовка в Нов български университет, отчислен с право на защита в докторска програма „Политически науки”, професионално направление 3.3. – Политически науки. Негов научен ръководител е проф. Евгения Иванова, д. н. За участие в процедурата по присъждане на образователната и научна степен „Доктор“ той е представил дисертационен труд, озаглавен: „Политическо представителство на българите мюсюлмани след 2005 г.“ с общ обем 153 страници и 3 приложения с общ обем 9 страници.

Със своя заповед № 3-РК-131 от 1.03.2023 г. ректорът на Нов български университет е назначил научно жури, в състава на което съм включен и аз. С решение на научното жури съм определен за рецензент на труда. Прегледът на предварителната процедура по придвижването на труда до защита не констатира отклонения от предвидената в Закона за развитие на академичния състав и Наредбата за развитие на академичния състав на НБУ процедура.

В структурно отношение трудът на Милен Журналов се състои от увод, четири глави, заключение и библиография. Освен това, в края са добавени като приложения и някои таблици на политическото представителство на българите мюсюлмани по партии и видове избори, подробно интерпретирани в основния текст. Във въвеждащата част на труда дисертантът се е опитал да формулира целите и задачите на изследването си, неговата методология и хронологически рамки. Още тук обаче, авторът се е постарал да избегне един базисен методологически въпрос, говорейки за политическо представителство на българите мюсюлмани, а именно дали и доколко то е общностно такова и доколко става дума за индивидуално гражданско участие,

включително на хора, които са престанали да се идентифицират с общността, от която произхождат. В този смисъл, струва ми се, механичното поставяне на определени лица и групи в изследваната категория и включването им в съответните извадки създава предпоставки за сериозно изкривяване на общата картина. Действително, дисертантът е коментирал този проблем, в изложението си практически е показал постепенното отслабване на ролята на общностната идентификация при политическия избор във времето, но въпреки това, в целия текст е продължил да интерпретира отделните избрани представители на това население като резултат от принадлежността им към общността (в немалко случаи чисто номинално), а не на техния личен граждански избор. Този открит въпрос предполага и едно по-общо теоретично въведение за възможните видове политическа култура на българите мюсюлмани и тяхното постепенно придвижване от поданическа към участническа такава, ако следваме типологията на Алмънд и Верба, или пък да бъде потърсен друг теоретичен модел.

Другият проблемен кръг, интерпретиран в уводния текст, но отнасящ се до цялата работа, е свързан с хронологическите граници на изследването. Твърде неубедително изглежда изборът на долната хронологическа граница през 2005 г., обяснен със: „събуждането на национализма, изтласкван досега встрани от политическия процес” (с. 6). Като пример за горната констатация пак там той споменава и появата на партия „Атака“ на политическата сцена, но онези от читателите на текста, които помнят по-отдавна или изследователски са се занимавали с прехода, знаят много добре, че особено през 90-те години на XX век национализмът е заемал твърде важно място в политическия процес, от една страна, а от друга, движещите мотиви при огромната част от българите мюсюлмани, включили се в политическия живот, нямат нищо общо със споменатата партия. По-логична изглежда горната граница на изследването – до последните местни избори през 2019 г. и преди началото на политическата криза, започнала през 2020 г., която сама по себе си заслужава самостоятелно изследване. Но и тук виждаме разминаване в критерия, доколкото за долна граница се вземат парламентарни, а за горна граница – местни избори.

В тази уводна част на текста дисертантът е посочил и своята изследователска методология. Трябва да се подчертае, че тя има интердисциплинен характер и

в нея се комбинират количествени и качествени методи, включващи сравнителен анализ, дълбочинни интервюта и анализи на статистически данни. Смятам, че с оглед на поставените изследователски задачи, проведените от автора собствени интервюта със занимавали се/ или продължаващи да се занимават с политика представители на общността на различни нива, имат най-важна и оригинална добавена стойност в цялото изследване.

В края на своя въвеждащ текст Журналов е направил преглед на литературата, имаща отношение към изследвания проблем. Следва обаче да се посочи, че извън заглавията на няколко западни автори, посветени на проблемите на нацията и национализма, в него отсъства каквато и да било политологическа теория, а останалите заглавия са ирелевантни към изследвания проблем и най-вече период. Там могат да се срещнат имена на местни родопски краеведи от XIX век, историци на Балканските войни, пропагандисти на т. нар. „възродителен процес“, норвежки изследовател на мюсюлманските общности в Гръцка Тракия и т. н.

От прегледа на първите две глави от изложението става ясно, че повечето от тези заглавия се отнасят до интерпретираните в тях проблеми на сложните и многолики българимюсюлмански или помашки идентичности и на историята на взаимоотношенията между общността и модерната българска държава от възникването ѝ до наши дни. Тук ще направя уговорката, че все пак смятам изложението, посветено на проблемите на идентичността (или по-скоро на видовете идентичности) на това население за нужно, с оглед вътрешната логика на разказа, но не съм убеден, че на това трябва да бъде отделена цяла глава. Авторът подробно се е спрял на видовете названия на това население, както регионални, така и екзонимни, наложени от държавата, версии за произхода, включително и най-екзотични такива, както и на различни видове обособени или преходни идентичности. Трябва да се отбележи, че в този преглед липсва оригиналност и той изцяло се опира на известното вече в литературата. Доколкото идентичността е динамична категория, не става ясно кои от цитираните видове самоопределения и названия на групата/ групите са релевантни към изследвания период, кои изчезват, кои са новопоявили се. Интерпретирането на различни маргинални автори, някои от които защитаващи „куманска“, други „арабска“, трети „прабългарска“ теория за

произхода на помаците и т. н., води Журналов до извода, че: „Множеството теории за произхода на българите мюсюлмани категорично са предизвикани от колебливата им идентичност“ (с. 31). Всъщност много по-основателно би било заключението, че не всички, но тези специално, се дължат на маниакалността на техните автори. При самото цитиране на част от съчиненията също се забелязва известна фриволност. Така например на с. 20 и 23 (бел. 65) се казва на два пъти: „в изследванията (втория път - проучванията) на Цветана Георгиева се казва“, а всъщност и двата пъти се цитира една и съща статия на бележитата наша османистка, която ни остави много по-ценни текстове. В бел. 63, както и в литературата в края на работата, цитирайки монографията „Възродителният процес“. Мюсюлманските общности и комунистическият режим“ като автор се сочи само Груев, но всъщност изследването е в съавторство с Алексей Калъонски.

Както вече беше посочено, втората глава също няма пряко отношение към конкретния изследователски проблем, но тя отново се опитва да даде исторически контекст, разказвайки за сложните взаимоотношения между българската държава и мюсюлманските общности от Освобождението до наши дни. Логично, най-голяма част от нея е посветена на политиката на комунистическия режим към това население и на самия „възродителен процес“ в неговия разгърнат вариант от края на 50-те до началото на 70-те години на ХХ век. Трябва да се подчертае, че тя отново има предимно компилативен характер, не се опира на собствени изследвания и в общи линии преразказва няколко монографии и сборници с документи. На места авторът е решил да накъса цитирането на един и същи автор по няколко пъти, като се е позовал и на архивни източници. Така например в бел. 132 – 138 (без 137), 144, 165, 170 са цитирани документи, намиращи се в ЦДА, в бел. 115, 141, 143, 166-168 – документи от ДА – Смолян, 160 – 161 и 164 – на ДА – Благоевград. Те обаче толкова плътно се доближават до преразказваните в тази част от изложението работи на Е. Иванова, М. Груев и С. Вучков, че ме накараха да се усъмня в реалното използване от автора на цитираните документи. След направената от мен справка в архивната система действително се установи, че Журналов никога не е посещавал тези архиви и съответно не е виждал цитираните от него документи.

Наистина, следва да се отбележи, че в последната част от тази глава (след с. 57), посветена на времето на прехода, авторът е включил и свои интервюта и е добавил известен авторски принос. За съжаление обаче, самото създаване на Движението за права и свободи и неговото развитие като партия в първите години, което е важно с оглед на основната изследователска цел, на практика е пропуснато.

Пряко отношение към темата на изследването имат последните две глави в изложението. Те разглеждат политиките на различните политически партии към българите мюсюлмани, представителството им във властта на различните нива и политическото им поведение. Следва да се подчертае, че те имат оригинален характер и интегрират успешно събраните от Журналов собствени теренни материали. Единствената ми по-сериозна забележка към тази част от изложението е твърде свободното боравене с числа и проценти. Така например на с. 75 – 76 той говори за числеността на групата по области и общини, сочейки конкретни проценти, но не става ясно откъде са тези данни, а и по каква методика са събирани. Основателно възниква и въпросът дали става дума за хората, самоидентифицирали се така по някакъв начин, или за такива, които субективно са преценени от автора (или евентуално преброителите) като принадлежащи към категорията „българи мюсюлмани“. Някои от посочените от дисертанта проценти са и очевидно неверни. Така например на с. 76 той твърди че в Смолянска област българите мюсюлмани са около 90 %, след като всички възможни статистики сочат численост около 50-те процента. На с. 75 за област Благоевград той отново дава нереалистично висок процент – 45, а на с. 85 той вече твърди, че те са половината от населението на Област Благоевград. Подобен волунтаризъм при работата с процентите се забелязва и при опитите за количествено измерване на относителната тежест на отделните партии сред общността. Така например на с. 78 той пише: „Статистиката показва, че представителството на българите мюсюлмани чрез БСП е под 1%.“ Но коя е тази статистика, за кой период или избор тя се отнася, не става ясно. Въобще струва ми се, че работата с точни числа изисква и по-прецизно отношение към тях, тъй като свободната им интерпретация дава възможности за сериозно изкривяване на картината. Независимо от тези неточности обаче, както вече беше посочено, третата и четвъртата глава от изложението имат оригинален характер и представляват

навлизана в темата по същество. Действително, в последната част от изложението също са допуснати някои повторения на факти и описания, направени вече в предходния текст, но това не е съществено.

В заключение бих искал да отбележа, че като рецензент съм изправен пред трудна задача. Без съмнение работата страда от сериозни слабости и се нуждае от преработка. Действително в последната си две глави изложението е подчинено на основната тема и придобива творчески характер, но като обем това е по-малко от половината текст. Струва ми се, че е в интерес на автора да поработи още върху труда си. Казаното по-горе ми дава основание на гласувам „против“ присъждането му на образователната и научна степен „доктор“.

София, 15.5.2023 г.

Рецензент:

/доц. д-р Михаил Груев/